PRIRODA

POPULARNI · ČASOPIS
HRV · PRIRODOSLOVNOG
DRUŠTVA · U · ZAGREBU
UREDNIK · Dr. F · TUĆAN

GOD. VIII. RUJAN 1918. BROJ 7.

Bingo,

pripovijest o mom psu.

Napisao E. S. Thompson.

I.

Bilo je to u početku studenoga godine 1882. Nastala prava manitobska zima i pritisla svom žestinom. Ispružio sam se udobno poslije zajutarka u svom naslonjaču, te sam kratio vrijeme gledajući kroz naš prozorčić, odakle se vidio komad prerije i naše kravske štale. Sad mi opet pogled padne na staru pjesmicu „o franceskom psu Bingu“, što je bila prilijepljena na zidni balvan pokraj mene. No to se moje snatrenje i promatranje na jednom prekine, jer ugledah veliku neku sivu životinju, koja je, srljajući iz prerije, upravila ravno u našu kravsku štalu, a za njom još neko manje, crno i bijelo biće, koje ju je žestoko progonilo.

„Vuk“, kliknem, i pograbivši svoju pušku, istrčim napolje, da pomognem psu. Još prije, nego sam mogao stići do štale, već je oboje daleko odjurilo. Nakon kratkoga bijega po snijegu, opiše vuk oveći luk, a pas našega susjeda Collie-a okruživao ga, čekajući na zgodnu priliku, da navali.

Opalio sam nekoliko hitaca iz prilične udaljenosti, no polučio sam time samo to, da su se iznova stali goniti po preriji. Doskora dostigne pas vuka i ščepa ga za stegno, no brzo se opet povuče natrag, da izbjegne nasrtaju bijesnoga vuka. Tad iznova započne kratko kreševo, koje je opet svršilo dugom, divljom hajkom i taj se prizor ponavljao skoro svakih sto metara. Pas je nastojao kod svakog novog nasrtaja, da potjera vuka prema naseobini, a vuk se opet uzalud trudio, da umakne prema tamnom rubu šume tamo daleko na istoku. Napokon ih nakon cijele jedne milje žestokog naganjanja i borbe prestignem, a pas, koji je sada opazio, da je zaštićen s leđa, prijeđe odmah na odlučnu navalu.

Za nekoliko se časaka smotano klupko bojovnih životinja razriješilo. Vidjelo se, kako se vuku čvrsto u hrbat zagrizao okrvavljen pas. Sad mi je bilo lako do njih doći i privesti kraju borbu dobro uperenim hicem vuku u glavu.

Kad je za tim taj pas zamjernih pluća opazio, da se njegov neprijatelj više ne trza, nije se na nj više ni osvrtao, već se uputio ravno prema jednoj farmi, preko prerije, koja je bila udaljena četiri milje, gdje je valjda ostavio svoga gospodara, kad je nanjušio vuka. Bila je to divna životinja, koja bi jamačno bila i sama obračunala s vukom, sve da ja i nisam priskočio u pomoć, jer sam kasnije saznao, da je taj pas već više takve klateži sa svijeta maknuo, ma da su prerijski vukovi bili daleko veći od njega.

Divio sam se junaštvu toga psa i odmah sam pokušao, da ga pošto poto dobijem za se. Međutim, kad sam se popitao kod njegova gospodara, dobio sam tek porugljivi odgovor: „Zašto ne kupite kojega od njegovih potomaka?"

Kad sam tako saznao, da Frank — tako se zvalo to susjedovo pseto — nije bio na prodaju, morao sam se, naravno, zadovoljiti jednim od njegovih potomaka, t. j. jednim „sinom" njegove „supruge". Taj zajamčeni potomak plemenite jedne obitelji bio je okrugljast kao kakova mala lopta, prekrita crnim, mekim krznom, te je više naličio kakvom dugorepom medvjediću, nego mladome psu. Uz to je bilo na njemu nekoliko smeđih mrlja kao i u njegova oca i osobito karakterističan bijel obruč, koji mu je poput brnjice okruživao njušku. Radi te jedine sličnosti s velikim njegovim roditeljem počeo sam već sanjati o budućim njegovim junačkim djelima.

Čim sam ga sretno dobio, prva mi je briga bila, kako da ga nazovem. Ta je zagonetka bila brzo riješena, jer je ona pjesmica „o franceskom psu Bingu" bila tako usko svezana s našim poznanstvom, te smo ga odmah uz potrebne ceremonije prozvali imenom „Bingo",

II.

Ostali je dio zime proživio Bingo u šupi kao veselo i debeljkasto, ali uvijek prezreno mlado pseto i kraj toga je bivao iz dana u dan sve većim i težim. Neobično je bio radoznao, pa ga ni najžalosnije iskustvo nije moglo uvjeriti, da ne valja nosa turati u gvožđa za štakore. Domaća maca nije nikako shvatila njegove pokušaje, da se s njom sprijatelji. Nakon nekoliko žešćih okršaja, došlo je između njih doduše do primirja, koje se ipak često brzo razvrglo. I tako se već nakon nekoliko mjeseci pokazivalo na Bingu, da je on već za rana bio svojeglav, te je volio noćivati u konjskoj štali, a suši se više nije ni približavao.

Kad je nastalo proljeće, počeo sam se ozbiljno baviti njegovim odgojem. Poslije mnogih žalosnih iskustava, njegovih i mojih, napokon sam ga dotjerao dotle, da je na moju zapovijed odlazio tražiti našu staru, žutu kravu, koja je slobodno pasla na neograđenoj livadi.

Kad se već sasvim uputio u taj posao, nije mu bilo većega veselja od zapovjedi, da pođe po kravu. Onda bi odjurio veselo lajući i skačući visoko u zrak, da uzmogne točnije pregledati daleku ravnicu u potrazi za kravom. Doskora bi se opet vraćao, goneći pred sobom kravu, koja je uzagrapce trčala, pa je ne bi u miru puštao, dok se ne bi sva zasopljena i umorna sklonula gdjegod u skrajnjem kutiću svoje štale.

Bolje bi zacijelo bilo, da je Bingo bio malo manje revan, no mi smo mu puštali to veselje, dok mu se ta igra nije stala suviše sviđati tako, da je staru kravu gonio kući i onda, kad mu to nitko nije zapovijedio. Napokon se nije to više dešavalo samo jedan ili dva puta na dan, već je taj prerevni kravar barem desetak puta na dan odlazio za kravom i gonio jadnicu kući sve uz svoju odgovornost.

Napokon se ta Bingova navika tako izrodila, da je u skoku odjurio preko livade svaki puta, kad mu se prohtjelo malo gibanja, kad je imao par časaka vremena, ili kad bi se uopće sjetio krave i već bi se za nekoliko časaka vraćao natrag, goneći pred sobom kravu u konjaničkom galopu.

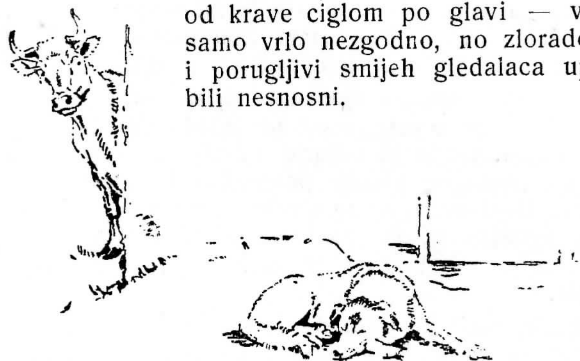
S početka nismo pripisivali toj Bingovoj zabavi nikakove važnosti, jer smo znali, da se tako krava ne može odveć daleko udaljiti od naseobine, no doskora je već došlo dotle, da krava nije mogla više dovoljno pasti, pa je jadno omršavila i od dana do dana davala sve manje mlijeka. I drukčije je to bilo štetno za kravu. Ona je neprestano pazila i nervozno se ogledavala, ne će li se odakle pojaviti omraženi lapsov, pa se već od rana jutra bojazljivo držala blizine štale, kao da se nije usudila dalje poći, da i opet ne bude žrtvom žestoke hajke.

*

Došlo ljeto i donijelo veliku muku i napast — moskite, no još nesnosnije od tih mučitelja bilo je mahanje kravljega repa kod muzenja.

Moj brat Fred, koji je običavao musti krave, bio je isto tako nestrpljiv kao i domišljat, pa se dosjetio vrlo originalnoj i jednostavnoj ideji, kako će kravi spriječiti to nesnosno šibanje repom. On naprosto objesi o kraj repa priličan komad cigle, pa nastavi zadovoljno i udobno svoj posao oko muzenja, dok smo mi drugi sve to promatrali sumnjivim pogledima.

Na jednom se tamo negdje iz cijelog oblaka moskita začuo mukao udarac, a odmah za tim cijela bujica ne baš salonskih psovki. Krava je mirno dalje preživala, dok se Fred podigao i navalio na nju svojim tronoškom. Dobiti od krave ciglom po glavi — već je to samo vrlo nezgodno, no zlorado veselje i porugljivi smijeh gledalaca upravo su bili nesnosni.

Kad je Bingo zapazio tu buku i smetnju u štali, pomislio je, da je i on tamo bez sumnje od potrebe, pa je letio u štalu i napao kravu s druge strane. Kada je napokon sve opet bilo u redu i umireno, bilo je mlijeko razliveno, kravljača i tronožak slomljeni, a pas i krava jadno izbijeni.

Jadnome Bingu bilo sve to vrlo nejasno; on je već od prije prezirao kravu, a sada je odlučio u dubokoj ogorčenosti, da ne će ni u blizinu štalskim vratima, pa se od tog dana zadržavao skoro uvijek kraj konja i njihovog staništa.

Krave na našoj farmi bile su moje, a konji mojega brata. Kad je tako Bingo premjestio svoju sklonost i svoje boravište iz kravske u konjsku štalu, činilo se kao da i mene napušta i naše je staro prijateljstvo prestalo, no u nuždi pristajao je još uvijek uza me, kao i ja uza nj, te smo obojica osjećali, da doživotno traje jednom sklopljeno i duboko ukorijenjeno prijateljstvo između čovjeka i psa.

Samo još jednom fungirao je Bingo kao kravar i to u jeseni iste godine na godišnjem sajmu u Carberry-u. Među točkama,

što su najviše privlačile, nalazila se izložba stoke i visoko odlikovanje i nagrada od dva dolara u gotovom za najbolje uzgojenog psa vrste Collie.

Neiskren me neki prijatelj nagovori, te sam dao Binga zapisati u listinu. Urečenoga dana otjeraše kravu već za rana na livadu izvan sela. Kad jedošlo vrijeme, da Bingo pokaže svoje umjeće, upozore ga na kravu, koja je u daljini spokojno pasla, te mu zapovjede, da je dotjera; mislili su naravno, da je dotjera pred ocjenitelje.

No obje životinje odluče drukčije — ta nisu uzalud cijeloga ljeta vježbali. Kad je krava ugledala Binga, kako u skoku k njoj juri, dobro je znala, da joj je jedini spas samo u tome, da se što prije skloni u štalu, a i pas je bio uvjeren, da mu je jedina dužnost u tom času, da njen tempo što više ubrza. Zato su jurili preko prerije kao kad vuk srnu progoni i napokon nam ih nestane s vida u pravcu prema farmi, udaljenoj dvije milje.

Posljednji su puta vidjeli sudije i sud psa i kravu, a nagrada je naravno podijeljena drugome, koji se još jedini osim meme bio prijavio.

III.

Kako već spomenusmo, bio je Bingo vrlo privržen konjima. Danju je capkao pokraj njih, a noću je spavao pred štalskim vratima. Kamo su kola odlazila, tamo je polazio i Bingo i ničim ga se nije moglo odvratiti od toga, pa je baš zato vrlo zagonetan slijedeći događaj:

Ja zacijelo nisam bio praznovjeran, niti sam ikada do onoga dana povjerovao u kakovo znamenje, pa ipak je taj puta i na mene proizvela najdublji dojam jedna zgoda, u kojoj je glavnu ulogu imao Bingo. Nas dvojica, t. j. moj brat i ja, živjeli smo u ono doba na zaselku De Winton. Jednog jutra odvezao se moj brat prema potoku Boggy, da doveze voz sijena, pa kako je trebalo za put onamo i natrag cio jedan dan, krenuo je već o za-

rancima. I tad se desilo nešto vanredno: prvi puta u svom životu nije htio Bingo ni za što da pođe za kolima. Moj ga je brat nekoliko puta zvao, no on se neprestano držao u sigurnoj udaljenosti i nije nikako htio poći za konjima, već je bojazljivo gledao za njima. Onda je na jednom podigao u vis svoju njušku i započeo dugo i melankolično tuliti. Očima je slijedio kola, dok nisu iščezla s vidika, potrčao je pače i komad puta još za njima i neprestano žalosno zavijao. Cijeli se dan držao u blizini štale — po prvi puta dobroljno odijeljen od konja, izvodeći uz male stanke pravo mrtvačko opijelo. Bio sam posve sam. Čudnovato vladanje psa budilo je u meni neku užasnu slutnju o nesreći, što je prijetila. Ta me je slutnja sve više mučila, što je više dan odmicao.

Oko šest sati poslije podne postade Bingovo neprekidno tulenje tako nesnosno, te sam počeo bacati za njim, što mi je pod ruku došlo. Napokon sam ga otjerao daleko od sebe. No sve je to slabo koristilo — one užasne slutnje nisam se mogao nikako riješiti. Ta zašto sam uopće i pustio da brat sam pođe tako daleko? Hoću li ga još ikada vidjeti živa? Sudeći po držanju psa — mora da se zbilo nešto užasno...

Približavalo se doba povratka — i Fred se napokon pojavio sa svojim vozom. Oslobođen teške more, koja me je tištila, latio sam se konja i pomažući kod isprezanja zapitao sam tek onako mimogred: „Je li sve u redu?"

„Jest!" — glasio je lakonički odgovor.

Tko bi dakle još vjerovao u slutnje?

Mnogo kasnije pripovijedio sam cijeli taj događaj čovjeku, koji je bio upućen u tajne znanosti. On se sav uozbiljio i zapitao:

„Je li Bingo u pogibli i nuždi uvijek bio uza Te?"

„Jest".

„Onda se ne smješkaj — jer onoga si dana bio Ti u pogibli. Pas je ostao i spasio Tebi život, premda ne možemo znati, od kakve ga je opasnosti spasio...".

IV.

U proljeće započeo sam Binga odgajati. Malo zatim počeo on mene.

Sred komada prerije, dvije milje dugačkog, što se prostro između naše kućice i Carberry-a, stajao je međašnji stup naše farme — čvrst balvan, zabit u zemlju sred niskog, nabitog humka koji se na daleko vidio.

Opazio sam, da Bingo nikada nije prolazio kraj tog tajinstvenog stupa ne pretraživši ga najpomnije. Kasnije sam primijetio, da i prerijski vukovi, kao i svi ostali psi iz susjedstva, redovno polaze to označeno mjesto; napokon sam opažanjem s pomoću dalekozora objasnio tu zagonetku i tako prilično zagledao u Bingov privatan život.

Onaj je stup prema međusobnom sporazumu bio signalnom postajom za članove velike obitelji „Canis", iz cijele okolice. S pomoću svog izvrsnog njuha saznavali su oni tamo, tko je bio od njihova roda zadnji ondje. Kad je zapao snijeg, otkrio sam još više toga i uvjerio se, da je taj stup bio tek jednom točkom cijelog sustava, što je bio uređen po svem onom kraju. U kratko: sva je okolica bila prema potrebi uređena u postaje za obavijesti, koje su bile označene nekim naoko neznatnim predmetom na pr. stupom, kamenom ili bivolskom lubanjom, koja je slučajno ostala na dotičnom mjestu. Pomnim istraživanjem otkrio sam, da je to bila vrlo zgodna uredba za širenje i primanje raznih vijesti.

Promatrao sam, kako se Bingo približava stupu, kako njuška i pomno pregledava tlo okolo naokolo, a onda na jednom zareži i s nakostrušenom dlakom i žarkim očima počinje bijesno grepsti po zemlji. Napokon polako ode odanle, kao da su mu noge ukočene, i još se od vremena do vremena ogledava. Sve je to od prilike u njegovoj pasjoj glavi značilo ovo:

„Grrr, vuf! To je bio onaj musavi lajavac susjeda Carthy-a. Vuf! Tome ću još danas isprašiti leđa. Vuf! Vuf!" Drugom je opet zgodom buljio u trag prerijskog vuka, koji je tamo otkrio, i pri tome mrmljao ovako:

„Trag prerijskog vuka dolazi sa sjevera i zaudara po poginuloj kravi. To je vrlo zanimljivo! Sigurno je zaglavila stara Pollworthova Brezulja. To je vrijedno, da se malo pobliže istraži".

U drugim zgodama mahao bi repom, letio oko stupa i uzduž i poprijeko, samo da što jasnije naznači svoj posjet kod stupa, a sve to valjda za obavijest bratu svome Billu, koji je živio u Brandonu. Radi toga nije bio zacijelo tek slučaj, da se Bill jedne noći kod nas pojavio, te zajedno s Bingom pošao nekamo daleko, gdje ih je čekala fina i mirisna pečenka — poginuli konj.

Katkada se Bingo na jednom tako uzrujao od primljenih vijesti, da je skokom potrčao za otkritim tragom sve do bližnje „postaje", da tamo sazna štogod više.

Često je kod toga svog istraživanja samo dostojanstveno kimao glavom, što je od prilike značilo: „Oj, tako ti pasje šape,

tko li je to bio ovdje?“ Ili: „Rekao bih skoro, da sam se s tim gospodinom upoznao još prošlog ljeta!“

Kad se Bingo jednog jutra opet približavao međašnom stupu, naježi mu se najednom dlaka, on podvuče rep drhćući po cijelom tijelu te se moglo jasno razabrati, da mu je nenadano pozlilo — sve sami znakovi, da ga je spopao strah i užas. Nije on imao baš nikakve volje, da pođe za tragom, pa se vratio kući i još pola ure poslije toga stršila mu je dlaka u zrak. Na izražaju njegova lica jasno se razabirala mržnja i strah.

Pobližim istraživanjem toga traga, za kojim Bingo nije htio poći, otkrio sam, da je ovaj njegov prestravljen, dubok, grlen glas „Grrr-vuf“ značio u ljudskom jeziku isto, što i „šumski vuk“.

To je eto samo nešto od onoga, čemu me je Bingo naučio. Kad sam onda kasnije vidio, kako se podigao sa svoga hladnog i neudobnog ležaja pred štalskim vratima, kako se protezao i snijeg stresao iz kudrave bunde i napokon za sumraka iščezao, onda sam obično ovako razmišljao:

„Aha, objeŠenjače, znam već, kamo ćeš i zašto ti se noću više ne mili u štali. Sad ja dobro znam, zašto su tvoji noćni pohodi tako vezani na određeno vrijeme i odakle ti znadeš, kamo ti valja poći, da nađeš, koga tražiš ...“

V.

U jeseni g. 1884. otiđosmo iz farme De Winton i tako je Bingo bio prisiljen, da zamijeni svoj stari stan s novim i to sa štalom našega susjeda Gordona Wrighta.

Od svoje rane mladosti nije Bingo nikada htio ulaziti u kuću — osim za oluje. Groma i bljeska te puščane vatre silno se bojao, a sva ta jeza od razbiješnjenih elemenata poticala je bez dvojbe od kakove neugodne pustolovine sa puškom. Njegovo je noćište i za najhladnijega vremena bilo daleko izvan štale, da uzmogne nesmetano uživati noćnu slobodu, te se njome što više i koristiti. Bingovi noćni pohodi protezali su se po ravnici na milje daleko i za to je bilo dovoljno dokaza. Nekoji farmeri iz udaljenih krajeva prijetili su se Gordonu, da će upotrebiti puške, ne bude li on u buduće noću držao svoga psa kod kuće, a Bingov strah od puške pokazivao je, da to nisu bile tek puke prijetnje. Neki čovjek, koji je živio daleko, vrlo daleko, već blizu Petrela, pripovijedao je, da je neke zimske noći vidio velikog, crnog vuka, koji je zagnjavio prerijskog vuka, no kasnije je promijenio mišljenje i rekao, da je to po svoj prilici morao biti Wrightov pas.

Kadgod bi se našla gdjegod strvina goveda ili konja, Bingo je o tome odmah bio obaviješten na tajanstven način, pa bi

odmah onamo pošao i protjeravši prerijske vukove, stao sam gutati meso, da utaži glad.

Kadšto bila je razlogom njegovim noćnim skitanjima i ljubav prema kojoj susjedovoj kuji, pa nije bilo straha, da će Bingov rod ikada izumrti. Jedan je čovjek dapače tvrdio, da je vidio vučicu sa troje mladih, koji su doduše bili slični majci, ali su bili veći i crni, a oko gubice su imali bijel kolut.

Bila to istina ili ne — ja se sjećam, da smo se koncem ožujka vozili na saonama, a Bingo za nama. Putem smo u nekoj spilji otkrili prerijskog vuka, koji je odjurio, a Bingo odmah za njim punim skokom, no vuk kao da se baš nije odviše trsio, da umakne. Za nekoliko časaka pas dostigne vuka, pa kako god to bilo čudno, između njih nije došlo do okršaja, ni krvavog rvanja!

Bingo je vrlo ljubezno trčao pokraj vuka i lizao mu njušku.

Mi smo bili vrlo iznenađeni, pa smo stali huckati Binga na onog prerijskog sivonju, no sva naša vika i dozivanje urodilo je samo time, da je vuk otrčao, a pas za njim, dok ga opet nije dostigao. Ta se Bingova ljubežljivost suviše isticala i meni je odmah počelo svitati u glavi: ta to je bila vučica, kojoj Bingo nije htio ništa na žao učiniti.

Priroda. Bingo i vučica.

Poslije toga dana dosađivala su nam više tjedana razbojstva jedne vučice, koja nam je klala mladinu, odnašala iz kuće komade mesa i vrlo često djecu poplašila pružajući drsko glavu kroz prozor, kad odraslih nije bilo kod kuće.

Napokon je vučica ustrijeljena, a Bingovo ogorčeno neprijateljstvo proti Olivieru, koji je odapeo sretni hitac, jasno je svjedočilo o Bingovoj sklonosti prema ubitoj vučici.

VI.

Čudno je, kako su čovjek i pas međusobno privrženi i kako se ni u nuždi, ni u pogibli nikada ne ostavljaju. Tako pripovijeda Butler o nekom starom indijanskom plemenu na dalekom sjeveru, koje se uništavalo krvavim obiteljskim razmiricama i sukobima, a sve to samo radi toga, što je neki susjed ubio psa, koji je bio vlasništvom jednoga ratnika spomenutog plemena. Što više — i kod nas se često čuje o sudbenim raspravama, ozbiljnim sporovima i svađama, kojima je uvijek ishodištem ona stara poslovica: „Budi prijatelj mome psu, pa si i moj prijatelj".

Jedan od naših susjeda imao je skupocjenu kuju, koju je smatrao najvrednijom i najboljom kujom na svijetu. Taj mi je čovjek bio prijatelj, te sam radi toga bio i ja sklon njegovu psu, pa kad se jednoga dana njegova Tan jedva dovukla kući sva izmorena, ispružila pred vratima i uginula, prisegao sam i ja skupa s njezinim gospodarom, da ćemo se ljuto osvetiti, pa sam učinio sve, da otkrijem ubojicu.

Odredio sam nagradu i revno sam tražio dokazala. Napokon se objasnilo, da su u toj aferi upletena tri čovjeka, koji su južno od nas obitavala. Dokazi su se sve više gomilali i već smo bili skoro tako daleko, da cijelu stvar predademo sudu, koji će kazniti ubojice siromašne kuje Tan.

Tad se nešto dogodilo, što je odmah promijenilo moje mišljenje, te me uvjerilo, da ono osakaćenje staroga psa ipak nije bilo baš tako neopravdano zločinstvo, no ipak sam se morao siliti, da se sprijateljim s tom promjenom mišljenja.

Farma Gordona Wrighta prostirala se južno od naše, pa kad sam jednoga dana došao onamo, pozvao me je na stranu mlađi Gordon, koji je znao, da ja tražim ubojicu Tana, te mi prišaptnuo bojazljivo se ogledavajući:

„Bingo je ubojica".

Od tog časa kanio sam se daljnjeg istraživanja, pa priznajem, da sam otada istom revnošću nastajao što više zaplesti ovo traženje, kao što sam se prije toga trsio, da objasnim zločinstvo.

Još davno prije toga događaja poklonio sam Binga, no ipak sam se u svom srcu još uvijek smatrao njegovim vlasnikom i to

nerazrješivo prijateljstvo između nas doskora se izvanredno očitovalo kod druge jedne zgode.

Gordon i Oliver bili su blizi susjedi i dobri prijatelji, pa su sklopili ugovor za sječu šume i zajednički su u slozi radili sve do kasne zime. Tad je uginula Oliverova stara bedevija, pa da kod gubitka bude i nešto dobitka, odvukao je njezinu strvinu daleko u preriju i rasuo oko nje otrova, da potruje tako nekoliko vukova. Jadni Bingo! On se nikako nije mogao okaniti svojih vučjih navika, premda su ga već često bacile u nesreću!

Bingo je bio veliki ljubitelj konjetine kao i svi divljaci pasjega roda, i još iste noći pošao je s Wrightovim psom Curleyem, da posjeti izloženu strvinu. Činilo se, kao da je Bingo samo odbijao prerijske vukove, dok se Curley upravo prežderao konjetinom. U tragovima u snijegu mogla se jasno čitati cijela povijest te gozbe, smetnje, kad je počeo otrov djelovati i bijesne trke Curleya do kuće, gdje je sred najljućih boli klonuo pred Gordonovim nogama i od silnih grčeva napokon uginuo.

„Budi prijatelj mome psu, pa ćeš biti i moj". Nikakova se objašnjenja nisu primala; nije imalo smisla tvrditi, da je sve bio tek slučaj, davno već zaboravljeno neprijateljstvo Binga i Olivera prilično je osvjetljivalo cio taj događaj. Drvarski je ugovor razriješen, sve prijateljske veze prekinute, te još i danas traje ogorčeno neprijateljstvo, što ga je prouzročio Curleyev smrtni krik.

Prošlo je više mjeseci, dok se Bingo potpuno oporavio od otrovanja i mi smo za stalno držali, da nikad više ne će biti onaj jaki, veseli Bingo, kakav je prije bio. U to je došlo i proljeće, njemu je bivalo očito sve bolje, pa kad je narasla trava, bio je on opet potpuno zdrav i jak — ponos svojih prijatelja, strašilo i mučilo svojih susjeda.

VII.

Dužnosti me odvedoše daleko od Manitobe, pa kad sam se godine 1886. opet povratio, Bingo je još uvijek bio članom Gordonova kućanstva. Mislio sam, da me je za dvogodišnje odsutnosti zaboravio, ali nije. Jednoga zimskog dana, pošto ga nitko nije vidio punih četerdeset i osam sati, dovukao se najednom s vučjim gvožđima i drvenom kladom o stražnjoj nozi, koja mu se smrznula kao kost. Nitko mu se nije mogao približiti, da mu pomogne, pa kad sam se ja — za njega stranac — nagnuo k njemu, te jednom rukom pograbio stupicu, a drugom njegovu nogu, žestoko me zubima ščapio za ruku.

Zubi mu još nisu prodrli u kožu, a ja ni ne maknuvši se, reknem: „Bingo, zar me više ne poznaješ?" Odmah on ispusti moju ruku i nije se više ni malo opirao, premda je kod skidanja

stupice tulio i cvilio od boli. On me je prepoznao, sjetio se opet svog gazde i gospodara, uza sve to, što je promijenio obitavalište i uza svu moju dugotrajnu otsutnost, a i ja sam još uvijek osjećao, da je to moj pas, ma da sam već davno bio napustio sva prava na nj.

Odnijeli smo Binga — doduše proti njegovoj volji — u kuću, da mu se odmrzne smrznuta noga. Cijelu je zimu šepao i napokon mu odpadnu dva čaporka. No još prije prvih toplih dana sasvim je opet ozdravio, te neupućeni ne bi mogao opaziti ni najmanjeg traga tom užasnom iskustvu u vučjim gvožđima.

VIII.

Iste sam zime pohvatao velik broj lisica i vukova, koji nisu bili iste sreće kao Bingo, pa nisu mogli da se otmu nemilosrdnim gvožđima. Ostavio sam gvožđa napolju sve do kasna proljeća, jer su bile raspisane visoke nagrade, ma da krzno nije više mnogo vrijedilo u to doba.

Livade Kennedyeve bile su od uvijek izdašno lovište, jer onamo nisu zalazili ljudi, a prostirale su se između šume i naseobine. I baš tu sam imao najviše sreće.

Jednoga dana koncem travnja izjahao sam opet jednom na običajno pregledavanje.

Vučja su gvožđa izrađena iz teškog čelika, a imadu dva pera, svako u jakosti od sto funti. Obično se postave četiri gvožđa oko ukopane meke, pa pošto se snažno učvrste na sakritim kladama, moraju se još pomno prikriti lišćem i pijeskom, da se uopće i ne vide.

U takovoj jednoj stupici ulovio sam velikog prerijskog vuka, dotukao ga onako ulovljena toljagom i onda ga bacio na stranu. Tad sam opet htio gvožđe nastaviti, kao što sam već stotinu puta činio, pa je sve bilo brzo gotovo. Ugledavši nedaleko odatle hrpicu finog pijeska, segnuo sam onamo rukom, da zagrabim šaku pijeska i da njime što bolje prekrijem netom nastavljena gvožđa.

Oh, nesretne misli! Kakve li neopreznosti! Onaj je pijesak bio posut po obližnjim vučjim gvožđima i za čas sam bio — ulovljen. Nijesam doduše bio ozlijeđen, jer gvožđa nijesu bila zupčasta, pa i moja rukavica prilično je oslabila udarac gvožđa, no ipak me čvrsto stislo iznad ručnog članka. Nastojao sam kraj sve strave da ostanem što mirniji i da desnom nogom pokušam dohvatiti ključ za otvaranje gvožđa, koji je tamo negdje dalje morao ležati. Jedva sam se mogao, onako licem prema zemlji okrenut, ponešto ispružiti, a nijesam se mogao u isto doba i ogledati, no nadao sam se, da ću ipak nogom napipati i dosegnuti spasonosni ključ, s pomoću kojega ću se izbaviti. Prvi se moj pokušaj izjalovio, ma da sam se naprezao iz svih sila — nikako nisam mogao nogom dosegnuti ključa. Onda sam pokušao isto po drugi puta okrećući se, koliko sam više mogao, no i to je sve bilo uzalud. Otkrio sam napokon, da sam dospio predaleko na zapad, pa sam iznova počeo onako na slijepo nogom tapati i pipati u nadi, da ću se možda ipak namjeriti palcem na ključ. Tako sam neprestano mahao i strugao desnom nogom i pri tome sasvim zaboravio na svoju lijevu nogu. U to na jednom začujem ostar zvuk — „klink“ — i željezni čaporci stupice br. 3 sklopiše se oko gležnja na lijevoj nozi.

S početka me se taj užasni položaj, u kome sam se nalazio, nije baš osobito doimao, no doskora mi postade strašno jasno, da sve moje nastojanje, da se izvučem, mora biti uzalud. Bez nesretnog se ključa nije moglo ni misliti na to, da bi se mogao osloboditi željeznih spona, pa sam tako ostao ležeći čvrsto prikovan o tle.

Što će sada biti sa mnom? Nije doduše bilo bojazni, da ću se smrznuti, jer je velika studen već minula, ali na livade Kennedyeve nitko ne dolazi, niti onuda ne prolazi — osim drvara i to samo zimi. Kod kuće nije nitko znao, kamo sam pošao, pa ne budem li se sam mogao osloboditi, tad nijesam imao druge nade, nego da će me razderati vukovi, ili da ću od studeni i od gladi jadno poginuti.

Dok sam tako ležao, zalazilo je na zapadu Sunce osvjetljujući svu pozadinu krvavim svijetlom, malo podalje u grmlju pjevala je ševa večernju pjesmicu, baš kao i prošle večeri pred vratima naše kućice. Premda su me već počele mučiti teške boli u ruci, a i tresti se već počeo kao od zimnice, ipak sam još zamjetio ševinu kukmu, kad se opet spustila na tle. Onda me zanijeşe misli tamo k udobnom večernjem stolu u Wrightovoj kući. Eto, mislio sam u sebi, sad peku i kuhaju, a sad opet sjedaju k večeri. Moj pony (konjić) stajao je tamo, gdje sam ga ostavio, prebačene uzde sizale su do zemlje — čekao je strpljivo, da me odnese kući, ne mogući nikako pravo shvatiti to zakašnjenje, pa kad sam ga stao dozivati, prestao je pasti i zagledao se u mene pitajućim pogledom, ali pomoći nije bilo. Ta, da je barem otrčao kući — prazno sedlo bi znalo dosta pripovijedati ukućanima i pomoć bi sigurno došla! U svojoj velikoj privrženosti jadno moje konjče ipak nije znalo ništa drugo, nego strpljivo čekati pokraj mene od sata do sata, dok sam ja stradavao od studeni i od gladi.

Sjetio sam se tada, kako je stari trapper (lovac) Giron zabludio u šumi, pa kako su na proljeće njegovi drugovi našli — njegov kostur s jednom nogom u medveđim gvožđima. Počeo sam razmišljati već i o tome, po kojem dijelu moje odjeće bi me mogli prepoznati. Tad mi sine nova misao: Isti takav osjećaj

mora da imade i vuk, kad zapane u stupicu. Oj, koliko sam ja već skrivio takvoga jada! A sad moram da okajem sve to . . .

Noć se već polako spuštala. Prerijski vuk već je negđe zavijao, a moj pony strigao ušima, pa se približio k meni i puhao na mene svojim nozdrvama. U to se javio još jedan vuk, pa još jedan i ja sam jasno razabirao, kako se negdje u blizini sakupljaju. Ležao sam tako licem k zemlji bez pomoći i jedino sam se čudio tome, što ti krvoloci nijesu odmah nahrupili na mene i razderali me na komade. Dugo sam slušao njihovo zavijanje i onda sam opazio, da se oko mene vrzu neke nejasne, sjenovite prilike. Konj ih je opazio i one se najprije razbježaše od njegova prestravljena soptanja, no malo poslije dođoše već bliže, posjedaše oko mene i stanu u me zuriti. Doskora postadoše još drskiji, te su još bliže dolazili i stali navlačiti truplo svog ubitog druga. Vikao sam na njih, koliko sam mogao, oni su odlazili i opet dolazili, a konj je od straha pobjegao.

Malo, malo — i eto ih opet natrag. Nakon dvije tri takove navale i uzmaka napokon odvukoše ubitog vuka i proždriješe ga za par časaka. Onda su i opet došli bliže, opkolili me i stali zuriti u mene. Najdrskiji među njima onjušio je čak i moju pušku i — pokvasio ju onako po vučji. Uzmaknuo je doduše natrag, kad sam se na nj ritnuo slobodnom nogom, no što sam slabiji bivao, to su vukovi bivali bezobrazniji. Njihov vođa posve mi se već približio dahćući mi ravno u lice. Tad zatulište i ostali vukovi i posve mi se približiše. Bilo mi je posve jasno, da mi je kucnuo zadnji čas i da će me ti prokleti gadovi rastrgati i požderati.

U to se na jednom tamo iz tmine pojavio muklo režući velik, crn vuk. Oni vučji gadovi raštrkaše se na sve strane kao pljeva na vjetru. Jedini je ostao njihov vođa, no s tim je onaj crni došljak bio brzo gotov i vučji se predvodnik ispružio sav raskidan. A onda — strava me spopade — ona je crna neman potrčala ravno k meni i — B i n g o, moj vjerni Bingo češkao je sav zasopljen svoju rutavu glavu o moje rame i lizao mi ledeno lice.

„Bingo, Bingo, stari druže, donesi mi ključ!“

Bingo je skočio i za čas se opet vratio vukući za sobom moju pušku, jer je znao, da nešto od njega hoću.

„Ne, Bingo, ne, donesi ključ za gvožđa!“ Ovaj puta je došao s mojom pilom, ali napokon je donio i ključ, te veselo stao mahati repom videći, da je toga puta pravo donio. Slobodnom rukom vrlo sam lako odvinuo s pomoću ključa vijak na gvožđu, spone se raspadoše, a moja ruka je bila slobodna. Za čas je bilo isto tako i s nogom i ja sam bio spasen. Bingo mi je još dotjerao i konja, pa pošto sam dva tri puta skokno tamo amo, da

stavim opet u kolanje krv, koja mi se bila sledila u žilama, bio sam opet kadar, da uzjašim. I onda krenusmo kući, s početka polako, no kasnije skokom, a Bingo je veselo skakao preda mnom i lajao poput kakvog glasnika. Kad smo stigli u naseobinu, saznao sam, da se vjerno pseto te večeri ponašalo vrlo napadno, da je skakutalo pod veče tamo amo po cesti i lajalo, pa kad se napokon posve zamračilo, Bingo je — usprkos svim nastojanjima, da ga zadrže kod kuće — odjurio u mrak i vođen nagonom, koji mi ne možemo objasniti, osvanuo baš u pravi čas kraj mene, da me oslobodi i osveti.

„Vjerni moj stari Bingo — ti si bio zagonetno pseto“ I ako me je volio — slijedeći je dan prošao kraj mene, da me nije ni pogledao, te upravo vatrenom revnošću pošao za Wrightovim sinom, koji ga je poveo u lov. Tako je ostalo sve do kraja i do kraja je provodio Bingo svoj omiljeli vučji život, polazeći redovno u potragu za poginulim konjima. Tražeći konjetinu, namjerio se tako jednom i na otrovano konjsko meso, nažderao se kao vuk, pa kad je stao ćutiti užasno djelovanje otrova, pošao je, ne k svojoj kući, nego da potraži mene i doista je dospio do vratiju kolibice, u kojoj je imao naći mene, ali me nije našao. Kad sam se idućega dana vratio kući, našao sam ga ispružena u snijegu, s glavom na kućnome pragu — pred vratima, pred kojima je proživio svoju mladost. Poginuo je jadnik, m o j p a s sve do zadnjega daha; tražio je moju pomoć, uzalud ju je tražio u časovima teških, smrtnih boli i očaja.

Iz fiziologije.

Napisao dr. **Ivan Gjaja** (Beograd).

Mnogi će se čitalac začuditi, doznavši da ima na donjoj strani svoga mozga jednu malu izrastao, od koje zavisi debljina njegovih prstiju, zglavkova i nosa. Međutim, to je utvrđena istina. Danas se pouzdano zna, da skup pojava koje sačinjavaju bolest a k r o m e g a l i j u, a tu naročito pripada odebljalost krajeva udova, nosa, zglavkova, — što daje osobi karakterističan izgled, — da akromegalija dakle ima svoga uzroka u poremećenom fiziološkom delovanju te izrasli, koja se zove h i p o f i z a. Na psu se to nenormalno stanje i veštački prouzrokuje povredom njegove hipofize, do koje se dolazi prodirući kroz nos naročitim oruđem, na dno njegova mozga, tako da životinja ostaje živa i — bolesna.

Eto dakle primera, da jedan organ, jedna žlezda, igra u organizmu takve uloge, o kojima se nije moglo ni slutiti prema njegovu položaju, obliku ili građi. Ali taj primer nije osamljen, nije čak ni redak. Mnogobrojni su primeri daleke i nepredviđene saradnje organa, naročito žlezda, u našemu organizmu. Svaki zna za onu žlezdu (ili bolje one žlezde, jer je složena), koju imamo u vratu kod grkljana, a koja je prerazvijena u gušavih ljudi, koji se susreću tako često u nekim krajevima. Ta žlezda (tiroidna žlezda) nema nikakvog odvodnog kanala, kojim bi mogla nešto lučiti u krv, a međutim bez nje se ne može živeti. Poremećaji u organizmu, koji su s njom u vezi, mnogobrojni su i raznovrsni. Ona je čest uzrok tupavosti, kretinizmu, ona je uzrok raznim živčanim poremećenjima. Izvadi li se ona iz organizma, tada nastupa čitav niz dobro poznatih poremećaja pod imenom myxoedem; u tih osoba lice izgleda naduto, koža odebljala, krta, suva, i sve te crte daju izgled glupaka; i zaista, pamet opada zajedno sa kosom, a uz dremljivost napreduje opšta slabost, koja vodi ka smrti. Stoga hirurzi danas dobro paze, kad moraju dirati tu žlezdu, da ostane uvek jedan njen deo na svome mestu, što u veliko ublažava posledice njena potpunog lišavanja.

Ako tkogod sme ne znati za hipofizu, to više nije dopušteno za jednu veliku žlezdu, koja se nalazi uz naše crevo na izlasku iz želuca, a koja se zove gušterača ili pankreas. Ona jednim kanalićem luči u izobilju svoj beli i malo sluzavi sok u prvi deo našega creva (dvanaestopalačno crevo, duodenum), i taj sok gotovo dovršuje varenje hrane započeto u želucu. Uloga je te žlezde u varenju vrlo velika, ali ipak, govoreći sa tačke gledišta ogledne fiziologije, ne baš od životne važnosti; jer spreči li se oticanje pankreasnoga soka u crevo vezavši cevčicu kojom otiče, varenje se u glavnome i dalje vrši pod uticajem crevnoga soka. Ali ako gušteraču sasvim izvadimo, tada posmatramo nešto novo i neočekivano: pas lišen pankreasa postaje diabetičar, t. j. boluje od šećerne bolesti. Mogli biste pomisliti da se je zbog same operacije razboleo. Ali ne, druga će ga operacija oporaviti: nakalamite mu komad gušterače drugoga psa ispod kože na trbuhu ili leđima, i on je izlečen od šećerne bolesti. Ne završujem ove rečenice znakom čuđenja, jer kad se tiče prirodnih istina, taj bi se znak morao odviše često upotrebljavati.

Mnogi će također znati, da žlezde za množenje ne igraju samo tu ulogu nego i druge, koje odjekuju po celom organizmu. Ko ne zna, da je u uškopljenih petlova (kapuna) meso drugačije nego u običnih petlova. Uškopljenici gube svoje odlike muškaraca: glas im postaje tanji, brci i brada retki, kosa mekša, telo oblije.

Napomenimo još jednu žlezdu, ili bolje par, je ih imamo po dve: to su nadbubrežne žlezde, od kojih imamo po

jednu nad svakim bubregom. Životinja, njih lišena, ugine odmah. U čoveka je njihovo poremećenje uzrok jednoj teškoj bolesti koja se naročito odlikuje bronzanom bojom kože bolesnika: otuda ime „bronzane bolesti Addisona“, po imenu engleskoga lečnika, koji ju je proučio.

Ima još primera, ali će biti dovoljni ovi koje izložismo, da bi se pojmila važnost jedne vrste uloga žlezda u našemu organizmu.

Pitanje se nameće: Kako, na koji način te žlezde igraju tako velike uloge u organizmu, tim pre što te žlezde, kao što rekosmo, nemaju odvodnoga puta, kojim bi mogle sipati neki svoj proizvod u krvotok; a gušterača, koja ga ima, ne služi se njime u tome cilju, jer videsmo da ispunjava svoju veliku ulogu i prosto presađena ispod kože. Odgovor glasi: sve te žlede ispunjavaju svoje uloge izručujući u krv neposredno pri njenu prolazu kroz njih, neka svoja lučenja, ili možda i oduzimajući joj nešto. Pitate za dokaze? Evo ih: poremećaji prouzrokovani lišavanjem stvoza raznih žlezda, u glavnome su otklonjeni ubrizgavanjem tečnih ekstrakta tih žlezda u njihov krvotok. To je otkrio francuski fiziolog Brown-Séquart, i na tome počiva čitava grana današnje veštine lečenja, lečenje tuđim organima: opoterapija. Nedovoljnost funkcije tiroidne žlezde, na primjer, nadoknađuje se unošenjem ovčje tiroide u naš organizam. Pa ne samo što znamo da su žlezde u navedenome smislu aktivne nekim svojim lučenjem, nego je čak, u jednome slučaju bar, poznata i hemijska priroda onoga tela, što daje tome lučenju njegovu tajanstvenu moć: iz konjskih nadbubrežnih žlezda izvađeno je jedno telo, čiju vam hemijsku formulu neću napisati, koje nije drugo do sam aktivni činilac tih žlezda, a koje se, budi uzgred rečeno, zove adrenalin. Pošto adrenalin ima osobinu, da neobično stište krvne sudove, smanjujući njihov prečnik, to je razumljivo da se u medicini upotrebljuje protiv krvoliptanja.

Eto u nekoliko reči, u čemu se sastoji veliko fiziološko otkriće unutrašnjih lučenja žlezda, nazvano tako s toga što se ta lučenja vrše neposredno u sam krvotok, a ne izvan njega, kao što biva za „spoljašnja“ lučenja, koja se vrše izvan organizma, ili bar u organizmu ali van krvotoka.

Pračovjek iz Krapine

uz osvrt na druge starije i mlađe diluvijalne preostatke čovjeka.

Napisao **Gorjanović-Kramberger** (Zagreb).

U svom sam se kratkom prikazu „Hrvatska za diluvija" (Priroda 1918., str. 121.) taknuo tek sa par riječi pojava pračovjeka *Homo primigenius (= Homo neandertalensis)* u diluviju Hrvatske, te rekao, da ću prigodice iznijeti koju opširniju o tom vele zanimljivom predmetu. Tome obećanju kušat ću udovoljiti, te cijenjenog čitatelja nastojati da upoznam s Krapinskim pračovjekom, a uza nj i s ostalim ljudskim savremenicima te starijim preostacima drugih nalazišta. No prije nego prijeđem na samu stvar, valja nam se još sa par riječi taknuti nekih prilika, koje su za diluvija snažno djelovale na organičku prirodu.

Diluvij sa svojom hladnom klimom i oledbom nije svagdje pogodovao živoj prirodi. Predjeli, što su došli u dohvat oledbe, ili u onaj prostrani kraj oko oleđenih dijelova, nisu bili podesni poradi znatno promjenjenih životnih prilika — osobito klime — razvoju organske prirode. Posljedica toga bile su selidbe raznih stvorova u neoleđene krajeve, u kojima je moglo bilinstvo, a po njemu i životinjstvo naći uslove za svoju dalju egzistenciju. Ali nam valja reći, da ona hladna klima, što je vladala za diluvija, i ako prekidana nešto toplijim periodima, nije iznenadno došla. Već je za gornjeg pliocena počela selidba stanovitih biljki i životinja sa sjevernih u južnije krajeve — znak, da su se već onda počele klimatske prilike mijenjati. To su nas poučili stanoviti mekušci (školjkari) i biljke, što su nađene daleko južnije od svoje prave postojbine. Mnoge životinje, došavši u novu domaju, naišle su tu na prasjedioce, pa se je tu nesumljivo zapodjeo boj za opstanak. Tom su prilikom gdjekoje životinjske vrsti nestale s lica Zemlje bilo u onoj borbi, bilo što se nisu mogle prilagoditi novim životnim prilikama· Bilo je pače znamenitih naučnjaka — kao primjerice C u v i e r, koji su smatrao diluvij općenom katastrofom, koju da nije preživio nikoji stvor, pa dosjedno tomu mišljenju nije mogao čovjek te katastrofe ni doživjeti. Cuvier je naime izrekao glede čovjeka riječi: „L' homme fossile n' existe pas" (fosilnoga čovjeka nema). Mi smo to ovdje spomenuli, jer su nazori tako odličnih stručnjaka znali više puta pravu spoznaju prikriti i zavlačiti, a na štetu znanosti. To se dogodilo često i u pitanju egzistencije čovjeka za diluvija.

Bit će od potrebe, da radi toga ukratko iznesemo najvažnije, kako bismo cijenjenoga čitatelja uputili u razna shvaćanja o nekim već od više decenija poznatim čovječjim preostacima; te su preostatke razni stručnjaci kojekako tumačili.

Već godine 1856. nađeni su u Neandertalu (kod Düsseldorfa) u Njemačkoj glasoviti preostaci pračovjeka i to lubanja (bez lica) s nekoliko kostiju ruke i noge, imenice obje bedrene kosti, desna nadlaktica, komadi podlaktnih kosti, desna ključica, komad kuka, lopatica i rebra. Dr. F u h l r o t t, koji je te inače dobro sačuvane kosti sakupio, već je iduće godine o njima govorio sakupljenim prirodnjacima u Bonnu i tom prilikom upozorio na napadna obilježja tih preostataka. Ali sakupljeni nisu mišljenje Fuhlrotta držali ozbiljnim. Iza toga proučio je te kosti antropolog H. S c h a a f f h a u s e n, te ih smatrao, da pripadaju nekoj zasebnoj primitivnoj rasi, koja se razlikuje od današnjeg čovjeka. Dok su francuski pa i engleski stručnjaci usvojili nazor Schaaffhausena o nalasku iz Neandertala, oprli su se tomu mišljenjenju u Njemačkoj, a to pod utjecajem znamenitog anatoma R. V i r c h o w a, koji je zasebna obilježja tih preostataka tumačio, kao da su nastala zbog bolesti (patološka). — Isto se dogodilo i s komadom donje čeljusti djeteta, koja je nađena god. 1882. u Moravskoj u Šipka špilji. Tu je čeljust isti Virchow označio također kao da potječe od bolesna čovjeka, jer bi inače imala da pripada orijaškom djetetu. Kasnije se zaista röntgenogramima dokazalo, da čeljust pripada djetetu.

Godine 1886. nađene su u Belgiji u špilji kod S p y - a dvije okošnice pračovjeka, koje se tijesno vežu o preostatke iz Neandertala tako, da je njihova srodnost bila nesumnjiva. Te je preostatke opisao Belgijanac F r a i p o n t, a godine 1889. prigodom antropološkog kongresa u Parizu rekao, kako ti preostaci nesumnjivo dokazuju egzistenciju neandertalske rase, koja je najstarija i najmanje razvita čovječja vrsta, što je u isto doba živjela s grdnim sisarima ledenog doba.

Ali ni taj tako važni pronalazak nije u Njemačkoj, poradi upliva nekolicine, doveo do prave spoznaje tih preostataka. Što više, godine 1892. prigodom antropološkog kongresa u Ulmu zanijekali su njemački stručnjaci egzistenciju fosilnog čovjeka, pa je tom prilikom Fraipont ovo tvrdokorno stajalište Njemaca vrlo oštro žigosao riječima: „d a s e g r i j e š i l o i l i o d n e z n a n j a i l i z l o b e". Ni ovaj prikor nije koristio, jer je još godine 1894. upotrebio njemački antropolog R a n k e u svojoj knjizi „Der Mensch" riječi K o l l m a n n a „da nema fosilnih rasa evropskih". — I tako su ostali Nijemci sve do 1899. kod onog prije napomenutog shvaćanja Cuvier-ovog.

Tek moj pronalaz preostataka krapinskog čovjeka g. 1899. (i daljnjih godina sve do 1905.) učinio je kraj svim krivim shvaćanjima o pravom značenju tih diluvijalnih preostataka čovjeka. K l a a t s c h veli o tom pronalasku ove znamenite riječi: „Rijetko je kada znanstveni obret učinjen u pravu horu kao u tom slučaju . . ." pa onda: „Ne znam, da li bi neandertalski problem bio tako brzo objašnjen i sveopće priznat bez obreta krapinskih fragmenata lubanjâ".

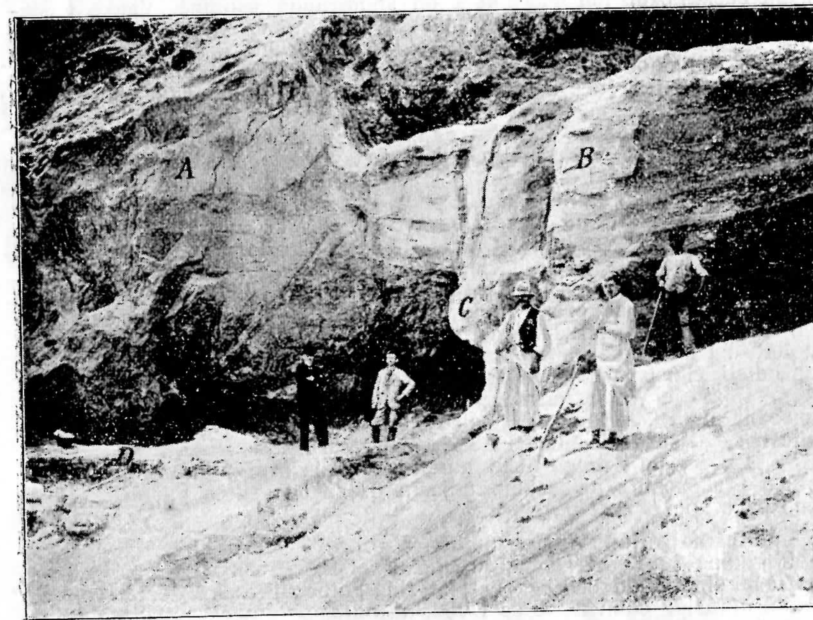
To sam smatrao nužnim iznijeti, da si cijenjeni čitalac stvori sud, koliko je trebalo vremena, da se ukloni krivo mišljenje o tim fosilnim preostacima čovjeka, a za volju nekih stručnjaka, imenice Virchowa; jer na koncu konca ipak se nisu mogli više svi fosilni preostaci, što su se u svim važnijim biljezima sudarali, jednostavno proglasiti preostacima bolesnih (patoloških) ljudi, jer bi dosljedno tomu morali smatrati sve diluvijalne ljude bolesnicima!

A sada ću da upoznam čitatelja ponajprije s krajem, gdje je živio pračovjek iz Krapine. Iza toga predočit ćemo obilježja toga čovjeka, koja ga vežu o ostale važnije preostatke, imenice one od Neandertala i Spy-a. Uzet ćemo u obzir i neke starije čovječje ostatke, no što su krapinski, a osvrnut ćemo se i na kulturni niveau tadanjeg čovjeka i na sve druge prilike, koje se dadu izvesti na osnovu načina nalaza takovih preostataka, a najpače po nađenim, a čovječjom rukom izravno izrađenim predmetima.

Gdje su nađeni preostaci pračovjeka iz Krapine?

U ubavom trgovištu Krapini, na pristranku brijega Hušnjakovo, a povrh Kneipovog kupališta, te 25 metara povrh potoka Krapinice, nalazi se otvorena špilja, koja je bila ispunjena pijeskom. Taj su pijesak stanovnici Krapine kopali u građevne svrhe, pa su tom prilikom mnoge kosti, što su bile u tom pijesku, s neznanja uništene. Prve preostatke životinja, i to nosoroga i bivola, primio sam godine 1895. od učitelja g. Rehorića, koji je te predmete sabrao sa g. K. Semenićem i poslao geologijskom muzeju, no bez bliže oznake. Godine 1899. posjetio sam Krapinu, da upoznam mjesto, gdje su oni preostaci životinja nađeni. Već iz stanovite udaljenosti od one otvorene špilje opažalo se u onoj svijetlo žutoj otkritoj pješčanoj stijeni nekoliko tamnih, više manje poredno položenih pruga. Došavši do stijene, poučio me je sastav onih pruga od pepela, ispržpenog pijeska i drvenog uglja, da imam pred sobom čitav niz ognjišta, koja su se u toj 8—9 metara visokoj pješčanoj stijeni po više puta opetovala. Namah mi je bilo jasno, da je tu negda boravilo biće, koje je vatru ložilo. Ali u blizini takovog ognjišta našao sam i krhotina kremenastog kamenja, što je bilo priređeno za uporabu. Uz to vidio sam i komadiće životinjskih kosti, a izvadio sam — a to je onda bilo prvi put — jedan zub kutnjak od čovjeka. Cijenjeni čitalac može sebi zamisliti, kako me je taj pronalaz presenetio! Ta stojao sam kraj prastarog čovječjeg naselja, kakovo još do onda nije bilo poznato u našoj domovini! Da je to naselje bilo doista staro, poučio me je sadržaj i način postanka spilje. Na dnu špilje našao sam pretežno krupno potočno valuće, pa glinenastog taloga. Oboje taložio je tada uz špilju tekući potok Krapinica, koji je potok i isprao tu polušpilju u onom miocenskom pješčenjaku. Taj potok po više je puta znao poplaviti dno špilje, što se moglo jasno razabrati po tamošnjim naslagama potoka. Ove je

pako naslage za niskog vodostaja potoka opet pokrio onaj pijesak, što se trusio sa stropa špilje, pa u kome se našlo i po koje ognjište. Od onda, kad je potok Krapinica još poplavljivao dno špiljsko pa do danas, isprao je potok svoje korito, što leži sada 25 metara dublje. Koliko je prošlo vremena od onda do danas, teško je tačno reći. Uzimam, da je prošlo barem 30.000 godina. Nema sumnje, da je i ona pješčana masa, što je ispunila polušpilju, trebala mnogo godina — uzimam oko 8000 godina — dok je onaj pješčenjak sa stropa špilje, što se polagano trošio, nasuo onu 8—9 metara visoku pješčanu stijenu! Taj je pijesak vremenom pokrio sve one preostatke ljudi i životinja pa i čovječjeg

Sl. 1. Pogled na otvorenu špilju na brijegu Hušnjakovu u Krapini. — A = morski (miocenski) pješčenjak; — B = neotkopani pješčani sloj s kulturnim zonama; — C = balvan pješčenjaka, što je spao sa stropa špilje; — D = dio stepenice od potočnog nanosa.

rada, što bi se nalazio na podu špilje. — I tako nam je dala ta pješčana stijena sa svojim sadržajem poput kakve ilustrovane knjige sve podatke, po kojima si stvorismo sud: o gradnji tijela tadanjeg čovjeka, o njegovu radu, imenice o oruđu, što si ga je sam pravio od kamena, da njim reže, struže, bode i t. d., o uporabi vatre, o njegovom lovu na životinje, koje su mu služile hranom i djelomičnom zaštitom protiv studeni, o nezgodama, koje su mu se desile u borbi za opstanak i t. d.

(Nastavit će se.)

PABIRCI.

Boja životinja. Boje služe životinjama ponajpače za zaštitu. Tako na priliku tamna boja leđâ u ribe čini, te je motrilac, koji je ozgo promatra, jedva od mulja i razaznaje; nasuprot svojim svijetlim trbuhom zavarava ona svoje neprijateljice u vodi, da im se čini trbuh jednako svijetao, kao i svijetlo danje. Životinje u pustinji žute su (lav) kao pijesak; stanovnici polarnih krajeva (sjeverni medvjed) bijeli su kao i njihov okoliš. Gusjenice su obično boje poput lišća, kojim se hrane, no ima i takovih, koje su vrlo živahnih boja, pa ipak ih druge životinje puštaju na miru, jer te gusjenice izlučuju otrov, ili kakav oštar vonj, ili su opet nalik na onakve gusjenice, što uistinu imaju koju od spomenutih osobina. Velike gusjenice nekih ljiljaka osobito jako udaraju u oči, to više, što ih rese velike oči, sliče mrljama. Svakome, tko ove gusjenice vidi, upada u oči njihova sličnost sa zmijom, a one „oči" još i povećavaju taj dojam. Osim toga je okrug, na kom su oči, nabreknut. Kad je kukac u pogibli, običava uvući glavu i prednje segmente, što mu podaje još veću sličnost malome reptilu. Weismann je pokusima dokazao, da se male ptice uistinu boje te gusjenice, premda je sasvim bezazlena. On je uzeo takovu jednu gusjenicu i metnuo je na dasku, na koju je obično posipao ptičje hrane. Naskoro se skupilo malo jato vrabaca i drugih malih ptica, da pozoblju koje zrno. Jedan je vrabac sjedio na kraju daske i upravo je htio da zahvati hranu, kadno nenadano zapaži gusjenicu. Odmah je stao glavicom na mahove gore i dolje trzati na onaj čudan način, kako to običavaju raditi neke male ptice. Bojao se bliže se primaknuti. Jedan mu se vrabac primaknuo, zatim još jedan i napokon se čitavo malo jato skupilo na kraju daske; svatko je od njih prestrašeno i začuđeno gledao na dasku, a jedan ptić, koji je doletio na dasku bez pomisli na tu nezgodu, te mirno zobao, požurio se da odleti, čim je uočio „pogibao", koja mu prijeti.

Pošto je Weismann neko vrijeme uzalud čekao, da se ptičice smire, uzeo je dasku, uklonio gusjenicu i dasku opet postavio na predašnje mjesto; sad su došle ptice i bez straha stale zobati zrnje.

Bit će, da i druge neke gusjenice imaju svoju obranu u tako neobičnoj sličnosti s pjegastim zmijama. Neka od velikih gusjenica Indije ima pače sposobnost da sikće. *Z.*

Koliko pojede čovjek u jednoj godini? Prema statistici posljednjih godina prije rata dolazi u Njemačkoj na odraslog čovjeka godišnji potrošak hrane od 666 kg. Ta je težina gotovo jednaka deseterostrukoj težini odraslog čovjeka, te se i veli, da odrastao čovjek pojede u jednoj godini deseterostruku svoju težinu. Po računu njemačkog fiziologa Eltzbachera sastoji se godišnji potrošak od 36·5 kg mesa, 12 kg ribe, 7·3 kg sira, 73 kg mlijeka, 3·7 kg jaja, 5 kg maslaca, 12 kg masti, 5 kg riblje masti, 110 kg povrća, 182 $^1/_2$ kg kruha, 182 $^1/_2$ kg krumpira, 18 $^1/_4$ kg sočivica, 18 $^1/_4$ kg sladora. — Za naše prilike vrijedit će drugi brojevi, no ukupni se potrošak ne će mnogo razlikovati.

Izgaranje. Kad uporedimo prilike, u kojima danas živimo, s onima prošlih vremena, recimo nekih 200 godina unatrag, — koje doduše poznajemo samo po čuvenju, ili čitajući o njima u knjigama, savremenim za ono doba —, onda nam je lako da upoznamo način, kojim se moderan svijet s uspjehom poslužio, te mu je pošlo za rukom, da se kulturno i ekonomski razvije do današnjeg stepena. U glavnom je dakle razlog tome, da je čovjek umio razumno da upotrebi vatru.

Drvo je, nema sumnje, najstariji materijal, kojim se podržavala vatra. Još se i danas najčešće služimo samim drvima, ložeći vatru u kućevne svrhe, da pripravljamo jelo i da grijemo stanove.

Međutim se u modernoj industriji veoma rijetko uzima drvo kao gorivo, naprosto zato, što nam je ono u današnje vrijeme i suviše skupo. Samo se još u tvornicama, u kojima se pripravlja staklo i gdje se peče porcelan, — oboje biva na otvorenoj vatri —, služimo drvima ložeći vatru, jer nam ona daju najčišći plamen i žar. Da ovu spomenutu čistoću dovoljno istaknemo, valja da proces izgaranja razjasnimo nešto podrobnije.

Drvo je naime, izuzevši malu množinu lignina, gotovo čista celuloza, kojoj su sastavine ugljik, vodik i kisik, i to u jednakom razmjeru, kao na pr. u običnom šećeru. U drvetu nema sumpora u iole većoj množini. Sagorjevajući drvo primitivnim načinom, t. j. uz pristup dovoljne množine vazduha, spaja se ugljik celuloze s atmosferskim kisikom i tako nastaje plin, koji obično nazivamo ugljičnom kiselinom. Jednako izgara i vodik, te nastaje voda u obliku pare. Ovi plinovi ne čine štete osjetljivim i vrućim predmetima od stakla ili od porcelana, kad se peku. Velimo, da su to indiferentni plinovi, u koliko se tiče ovih predmeta. Ali bi takvim predmetima uvelike mogli da naude mnogi plinoviti spojevi sumpora, koji nastaju, kad na pr. sagorjeva kameni ugalj. U kamenom ugljenu imade sumpora, svakako u nesravnjivo mnogo većoj množini, nego što ga nalazimo u drvetu. Neki bi od tih spojeva sumpora bili, recimo, razlogom, da nam od njih pomuti staklo, ili da se na porcelanu ne uhvati lijepa caklovina.

Sagorjevajući drvo, zaostaje pepeo, koji je u glavnom čist kalijev karbonat ili kao što ga obično nazivamo — potašom. Da bi ljudi dobili te potaše u dovoljnoj množini, koja se troši u kemijskoj industriji, spaljivali su još otprilike nekoliko desetaka godina unatrag cijele šume. Potašom se služimo pripremajući smjese, iz kojih nastaju talenjem mnoge vrste stakla. Zatim je trošimo naročito u svrhu fabrikacije sapuna, pa raznih boja i najposlije, da načinimo mnoge od najpotrebnijih medicinskih preparata. Međutim danas pripravljamo potašu na takav način, koji je mnogo čišći, pa i jeftiniji, t. j. služimo se silom elektriciteta. *Var.*

RAZGOVORI.

Gosp. **Vilim Miolčić,** — Zagreb. Ženka hrušta odlaže jajašca u zemlju, a ličinke, grčice, koje se iz njih razvijaju, iz početka su na okupu; kasnije se raziđu, podgrizaju korijenje, čine štetu. Zakukulje se, a iz kukuljice razvije se hrušt u jesen, prezimi i tek u proljeće izvuče se kornjaš iz zemlje, da brsti lišće stabala, bjelogorice (i voćaka), dok za crnogoricu malo mari. Razvoj traje kraće, ili dulje vremena; u našim predjelima pojavljuje se hrušt u većoj množini svake treće godine, a ne, kako se to i kod nas više puta piše, svake četvrte godine, što vrijedi za sjevernije, hladnije predjele. Ova godina bila je za Zagreb hrušteva godina. *Lr.*

Gosp. **Gjuro Barac,** — Brod n. S. Pitate: Zašto je riječna voda hladna kada Sunce sija, a kada ne sija i kada kiša pada, te u jutro — topla? O tome da ste se osvjedočili kupajući se u Savi. Vaše opažanje nije ispravno. Ako biste češće na dan mjerili toplinu vode u Savi toplomjerom, opazili biste, da je savska voda najtoplija pod veče, a nipošto u jutro, kao što ste to Vi opazili, kupajući se. Ljudski nas osjećaj često vara, pa tako i u tom slučaju. Kada je zrak hladan (a to je u jutro i kada kiša pada), tada nam se voda pričinja toplom zbog kontrasta, a naprotiv nam je voda hladna za naš osjećaj, kada ja zrak topao.

Gosp. **Radivoj Knežević,** — Tovarnik. Kukac, što nam ga poslaste jest cvrčak (cicada). Zovu na nekim mjestima kod nas cvrčkom i šturka (Grille). — Cvrčak je češći kod nas u Primorju i toplijim predjelima, dok je po ostaloj Hrvatskoj rjeđi. Spada među rilčare s jednakim krilima, kamo spadaju i ušenci. Mužjaci cvrče dosta jako sa dvije zaokružene pločice na početku trbušne strane. *Lr.*

Naši novi utemeljitelji. Neprestano se okupljaju oko nas novi utemeljitelji, uvažujući važnost našega djelovanja. Evo nove četice: **Grivičić Leonard, Mervar Vjekoslav, Hrvatska sveopća kreditna banka u Zagrebu, Ehrlich Ernst, Herzog Arnold, Ilakovac Stanislav, Sonnenberg Albert, Herman Ivan, Mazura dr. Lav, Radošević dr. Edo, Hrvatska zemaljska banka d. d. podružnica u Osijeku.** — Utemeljitelji plaćaju 200 K članarine i dobivaju dok su živi redovite društvene edicije.

Dragovoljni prinosi pritiču neprestano, pa u ovom broju donosimo ove darovatelje: Preradov Gjoka 30 K, Karlavaris Ivan 2 K 60 f., Balešić Dragan 10 K, Langhoffer August dr. 27 K 76 f., K. F. 20 K, Hrvatska sveopća kreditna banka 100 K, Golubić Kazimir 4 K, Stojanović Jovan 3 K, Petranović Dušan 12 K. Stanišić Kosta 5 K, Tadić Ante 5 K, Mihanović Stjepan 10 K, Knežević Radivoj 6 K, Oršanić Hugo 5 K, Miljenko Nonweiller 2 K, Jovan Diklić 8 K, Čubelić Mane 8 K, Heim Karlo 8 K, Đaci realne gimnazje u Bjelovaru darovali su 129 K 34 f. Imena ovih mladih pobornika donijet ćemo u idućem broju „Prirode“.

Uspjeh natječaja za članke u lanjskoj „Prirodi“. Mi smo početkom god. 1917. raspisali natječaj od 100 K za najbolji članak u „Prirodi“. Nije bilo članka, koji ne bi bio dobio znatan broj glasova, što je znak, da se način pisanja u našoj „Prirodi“ osobito sviđao čitačima. Najviše je glasova dobio F. Bubanović za članak „Sunce i život“. — Upozorujemo čitače, da smo i ove godine raspisali natječaj za najbolji članak u ovogodišnjoj „Prirodi“.

GLASNIK, naučna smotra, nije mogao još da izađe nešto radi štrajka slagara, nešto radi nestašice radnih sila u tiskari. Na jesen ćemo izdati sva četiri sveska ujedno, pa ćemo o tom obavijestiti u „Prirodi“ naše članove.

Karta zvjezdanoga neba raspačana je, pa čim izađe druga naklada, što će biti doskora, javit ćemo našim čitačima.

Mnogi članovi, uviđajući sve teže prilike, koje biju svako tiskovno poduzeće, šalju nam novčanu pripomoć. Mi ćemo imena darovatelja objelodaniti u našoj „Prirodi“. Pozivamo sve članove, koji mogu, neka pošalju u ime pripomoći za izdavanje društvenih edicija ma i najmanji doprinos. U ovo teško ratno vrijeme, što ga proživljujemo, mi se nadamo, da će

dragovoljni prinosi članova

olakšati naš položaj, u koji nas dovode strahotno skupe tiskarske potrepštine. Komu je stalo do uspjeha našega društva, neka žrtvuje koju svotu; pomoći će dobroj stvari i unaprediti naš rad.

Priroda izlazi svaki mjesec osim srpnja i kolovoza. Cijena joj je na čitavu godinu 8 K; učitelji **pučkih škola** i đaci plaćaju 5 K. **Pojedini broj stoji 90 fil.** Narudžbe prima uredništvo „Prirode“ Zagreb, Demetrova ul. 1.

Vlasništvo i naklada društva. Tisak kr. zem. tiskare u Zagrebu